

CONSECUENCIAS SOCIOLINGÜÍSTICAS DOS MOVEMENTOS MIGRATORIOS INTERNOS EN GALICIA: O CASO DE VIGO

ANA IGLESIAS ÁLVAREZ
Universidade de Santiago de Compostela

Introducción

Á hora de estudar as diferentes causas que poden provocar unha situación de contacto lingüístico, unha das que ten reclamado máis atención é a emigración a outros países. De feito, este é un dos temas máis estudados pola Sociolingüística. Sen embargo e paradoxalmente, os movementos migratorios de carácter interno motivados polos procesos de urbanización espertaron ata o momento un interese bastante menor. Na Sociolingüística son escasos os traballos dedicados a esta cuestión, anque podemos destacar algunhas excepcións como os recollidos nun volume dedicado ós países nórdicos (Nordberg, 1994), ou o realizado por Bortoni-Ricardo (1985) sobre o Brasil. No caso concreto de Galicia, este tipo de inmigración acada ademais unha especial relevancia, sobre todo a partir dos anos 70, a pesar do cal a falta de estudos denúnciase mesmo desde outras disciplinas, como pode ser a xeografía (Hernández Borge, 1974, 1990; Precedo, 1989 e Souto, 1990, entre outros). Neste artigo pretendemos ofrecer unha primeira aproximación ó estudio da relación entre os movementos migratorios internos e os procesos de mantemento e substitución lingüística en Galicia. Con este fin centrarémonos na cidade de Vigo, un dos principais focos de atracción para os emigrantes do rural galego.

1. Vigo como punto de encontro en Galicia

O proceso de urbanización experimentado por Vigo ó longo do S. XX (sobre todo a partir dos anos 50) sitúa esta cidade, en canto á súa importancia económica e demográfica, nun lugar destacado no conxunto de Galicia. Xa en 1974 Hernández Borge afirmaba: “es sobradamente conocido el papel de Vigo y su ‘peso específico’ en lo demográfico y en las

funciones económicas” (1974: 12). E vinte anos máis tarde, Mella Márquez fala de Vigo e a súa área de influencia como

espacio metropolitano generado por la ciudad gallega más moderna, que ha sido la que mayor crecimiento ha experimentado en lo que va de siglo hasta situarse demográficamente a la cabeza de todas ellas, a pesar de ocupar el quinto lugar en 1900. (Mella, 1994: 386)

De feito, en 1900 Vigo contaba con 23.259 habitantes (Hernández Borge, 1974), só 1.000 máis que Pontevedra capital, mentres que na actualidade, segundo os datos do *Padrón municipal de habitantes* de 1996, ocupa demograficamente o primeiro lugar de Galicia, con 286.774 habitantes (o que significa que multiplicou a súa poboación por 10), seguido a pouca distancia da Coruña, con 243.785¹. Este gran crecemento demográfico está en función de factores económicos, entre os que hai que destacar a política dos Polos (creación de polígonos industriais), que influirá directamente no proceso de urbanización de Vigo e A Coruña². No caso de Vigo, ademais da creación do Polo, debemos ter en conta a evolución do seu sector pesqueiro e a localización nesta cidade da industria Citroën (Souto, 1990). O aspecto que máis nos interesa deste proceso de urbanización a través da industria é a súa incidencia na creación de postos de traballo, que fan de Vigo un foco de atracción demográfica para o resto da provincia e mesmo para as outras provincias galegas, afectando tamén, polo tanto, á dinámica migratoria de Galicia. Así, a partir de 1960 a emigración transoceánica comeza a diminuír (en 1976 presenta cifras tan baixas que non causan xa impacto demográfico), sendo substituída en parte pola continental, ata comezos dos setenta (a emigración a países europeos descende drasticamente a partir de 1974), e coincidindo coa importancia cada vez maior da emigración interna, isto é, a que ten como destino outro concello de Galicia, principalmente as áreas industriais creadas na Galicia occidental (Vigo e A Coruña). De acordo con isto, temos que “en la formación de la población de Vigo la inmigración ha sido el principal factor desde fines del S. XIX, como fue característico en to-

---

¹ Lembremos que estas dúas cidades son as únicas que o MSG (Seminario de Sociolingüística, 1995) inclúe no tipo de hábitat máis urbanizado, “urbano I”, pois a seguinte en canto ó tamaño da súa poboación, Ourense, está moi alonxada delas, con só 107.060 habitantes. No aumento da poboación viguesa tamén influíron as aneións do concello de Bouzas en 1910 e o de Lavadores en 1950. Referímonos sempre á poboación de dereito, isto é, a rexistrada nos censos.

² A nova política económica nacional, que se basea na creación de Polos de desenvolvemento, ten o seu precedente no Informe do Banco Mundial de Abril de 1962, “que aconsellaba a escolma dun número limitado de zonas onde se puidese aplica-la política de crecemento, e unha destas zonas vai ser Vigo, pois xa contaba co prerrequisito dunha conxuntura de crecemento” (Souto, 1990: 224). Na elección dos lugares de emprazamento dos Polos tampouco é casual que tanto Vigo como A Coruña estean situadas na costa e na Galicia occidental.

das las ciudades surgidas de la industrialización” (Precedo, 1989: 154). Xa en 1970 os inmigrantes constituían a terceira parte da súa poboación (37,9%) (Precedo, 1989: 89). E esta corrente migratoria continúa, xa que o saldo migratorio no período 1991-1996 segue dando resultados positivos: 8.848, fronte por exemplo ó que ocorre na Coruña: -1.043 (*Padrón Municipal de Habitantes e Estatística de Poboación 1996*)³.

En canto á procedencia dos inmigrantes, nos anos 60 e 70 proceden maioritariamente do resto de Galicia (inmigración interna intra e extraprovincial) e só unha porcentaxe mínima do resto de España ou do estranxeiro. Dentro da inmigración extraprovincial, no caso de Vigo predominan os procedentes de Ourense e no da Coruña os de Lugo, aínda que a partir dos anos oitenta a situación está cambiando:

este grupo [os inmigrantes extraprovinciais] tiene una distribución interna que difiere de lo que es el sentir popular, el cual asigna un gran peso a los inmigrantes orensanos. Los datos del Padrón revelan que en la actualidad —tal vez antes fuera de otro modo— la proporción de orensanos es similar a los procedentes del norte de Galicia y a los del resto de España. (Precedo, 1989: 154-155)

O que si se mantén é a primacía da inmigración interna sobre a externa, situación que permanece aínda nos anos 90. Segundo o *Censo de Población de 1991* (INE), dos 276.109 habitantes censados no Concello de Vigo, o 38,6% naceu fóra desta cidade. Destes, o 73,5% proceden da inmigración interna e só o 26,3% chegou doutra Comunidade Autónoma ou do estranxeiro (inmigración externa).

En definitiva, a creación de dous centros urbanos e industriais en Vigo e A Coruña provoca o éxodo rural cara a estas dúas zonas en busca de traballo —contribuíndo a diminuír a emigración cara a América e Europa—, e ademais supón o crecemento económico e demográfico da Galicia occidental en detrimento da oriental (os dous Polos de crecemento localízanse na primeira). Segundo Hernández Borge, “a mediados do século pasado había un certo equilibrio entre a Galicia occidental e a oriental, pero desde 1900 o peso desta última foi decrecendo progresivamente ata representar menos da terceira parte da poboación” (1990: 39).

Desde o punto de vista sociolingüístico, a confluencia de factores que atopamos en Vigo fai desta cidade unha zona especialmente interesante como obxecto de estudo. Por unha banda, trátase do Concello co maior número de habitantes de Galicia e, xunto co da Coruña, o máis urbanizado, ademais de ser unha das cidades máis castelanzadas de Galicia (Fernández Rodríguez, 1993: 41). Por outra, a súa poboación está formada en gran parte por inmigrantes (e descendentes de inmigrantes), atraí-

---

³ O saldo migratorio é a diferenza entre a variación intercensal e o crecemento vexetativo.

dos precisamente polos efectos da urbanización: a modernización, a creación de emprego, a mellora de oportunidades económicas, etc. Estes inmigrantes proceden maioritariamente do rural e da Galicia oriental, é dicir, das zonas máis atrasadas economicamente, pero tamén nas que máis galego se fala. É ben coñecida a estreita relación entre o hábitat rural e a lingua propia, ademais de seren Lugo e Ourense as provincias que concentran o maior número de galegofalantes habituais (véxase, entre outras moitas investigacións, Seminario de Sociolingüística, 1995). O que nos interesa neste artigo é analizar cómo reaccionan na actualidade os distintos grupos lingüísticos ante esta situación, é dicir, cómo se soluciona o contacto lingüístico entre o galego dos inmigrantes e o español dos vigueses autóctonos⁴. Nestes casos, a hipótese de partida adoita ser que o grupo de chegada ou ben se adapta ó grupo de acollida ou ben queda marxinado, non integrándose na nova sociedade. A isto hai que engadir a hipótese xa contrastada noutros estudos, segundo a cal o uso da lingua minorizada diminúe a medida que aumenta o grao de urbanización, de xeito que a tendencia ó desprazamento lingüístico é maior nun contexto urbano que nun contexto rural (Fishman, 1979; Tandefelt, 1994). Tere-mos que comprobar, polo tanto, se os inmigrantes manteñen a súa lingua de orixe e a transmiten ós seus fillos, ou polo contrario adáptanse á lingua dominante na cidade, o español. Ruiz Fuentes en 1977 facía referencia xa á influencia castelanizante das cidades. Nas súas palabras: “el incremento del uso del castellano se debe casi exclusivamente al proceso de urbanización, el trasvase del campo a la ciudad” (unha das razóns dadas polos seus informantes para falar menos galego é que “antes vivía en la aldea”) (1977: 63)⁵. Este autor chega á conclusión de que “en las zonas más urbanizadas y con emigración de origen rural, el gallego tiende a hablarse más en el interior de la propia casa que en la calle” (Ruiz, 1977: 64). Un dos nosos obxectivos será estudar se esta situación descrita por Ruiz Fuentes no ano 1977 continúa hoxe, cando se cumpren 17 anos da Lei de Normalización Lingüística. Pero non queremos esquecer a hipótese inversa á presentada ata agora: ¿en qué medida os inmigrantes do rural contribúen ou poden contribuir á galeguización dunha cidade tan castelanizada como Vigo?

---

⁴ Por suposto, cando nos referimos á distribución lingüística dos vigueses -inmigrantes e autóctonos- facémolo sempre en termos de maioría.

⁵ Como sinala Mariño Paz (1998), a relación entre o proceso de urbanización e o de castelanización vén sendo denunciada desde finais do século XIX por autores como Pedreira, Carré Aldao ou o propio Castelao. Pode consultarse unha escolma de distintas opinións neste sentido no epígrafe 2.1.1.2. “O progreso da urbanización” (Mariño, 1998: 344-348). De tódolos xeitos, Ruiz Fuentes é o primeiro en estudiala desde unha perspectiva empírica (1977).

2. Características sociodemográficas dos diferentes grupos

Nesta investigación achegámonos ós inmigrantes a través dos seus fillos, pois un dos aspectos que máis nos interesan é o seu grao de mantemento lingüístico na transmisión interxeracional, así como a influencia dun maior contacto co galego na identidade da xente nova⁶. Por este motivo, para levar a cabo o traballo de campo escollemos como grupo de poboación os alumnos de COU que realizan os seus estudos nun instituto ou centro privado do Concello de Vigo⁷. En consecuencia, os nosos informantes van presentar os trazos máis negativos para o galego no que se refire ás variables sociais que en maior medida inflúen no seu uso: a idade e o tipo de hábitat, pois trátase de xente moi nova (a inmensa maioría ten unha idade comprendida entre os 17 e 19 anos), que naceu e reside, agás algunha excepción, en Vigo, un dos Concellos máis urbanizados de Galicia. Mais por outra parte, no que respecta ó lugar de nacemento dos seus pais, a nosa mostra confirma os datos que expuxemos no epígrafe anterior: só o 34% das nais e o 31% dos pais son vigueses autóctonos⁸. O resto son inmigrantes, sendo a inmigración interna a máis numerosa (supón o 51% no caso das nais e o 53% no dos pais). Os inmigrantes externos, en cambio, só representan o 15% e 16% respectivamente. Dentro dos inmigrantes que veñen da nosa propia Comunidade (inmigración interna), interésanos máis distinguir o lugar de procedencia en función do tipo de hábitat (urbano / rural), que por provincias, xa que o noso obxectivo é descubrir as posibles diferencias sociolingüísticas no uso do galego e o español motivadas por aquel factor. Con este propósito, recodificamos as variables referentes ó lugar de nacemento segundo o tamaño das entidades singulares de poboación⁹:

---

⁶ Neste punto topamos co problema da falta de estudos, xa que o único que nos permiten as fontes (censos e padróns) é pescudar a cantidade de habitantes censados que naceron fóra do Concello, e non por exemplo o número de descendentes de inmigrantes, dato que só temos oportunidade de descubrir preguntándolles ós fillos polo lugar de nacemento dos seus pais.

⁷ O tamaño da mostra, composto por 662 entrevistas, supón un erro máximo global do $\pm 3,8\%$, partindo sempre do suposto máis desfavorable en canto á varianza poboacional, $p=q=50\%$, e para un nivel de confianza do 95%. Utilizamos unha mostraxe aleatoria estratificada en función do tipo de centro (público / privado). O traballo de campo levouse a cabo nas dúas últimas semanas de febreiro e a primeira de marzo do ano 1998, e foron os propios informantes (alumnos) os encargados de cubrir o cuestionario (trátase polo tanto dun cuestionario autoadministrado). Ó final do artigo pode consultarse parte deste cuestionario. Recollemos só as preguntas pertinentes para os temas aquí tratados, pero mantemos a numeración do cuestionario orixinal.

⁸ Tendo en conta a idade dos nosos informantes e que a maioría naceu xa en Vigo, os seus pais deberon emigrar a esta cidade nos anos 70, é dicir, xusto no momento no que a inmigración interna desde as zonas menos desenvolvidas do rural cara ás máis urbanizadas da costa estaba en pleno auge.

⁹ Na recodificación seguimos a Torres Luna e Pazo Labrador (1994). Estes autores proporcionan información do Censo de 1991, centrándose nas parroquias, o que permite

- 2.000 habitantes ou menos → Aldeas
- De 2.001 ata 35.000 habitantes → Vilas
- Máis de 35.000 habitantes → Cidades

Ademais, co fin de simplificar os cruzamentos á hora de traballar con estas variables, establecemos dous grandes grupos: dunha banda os inmigrantes procedentes das aldeas e vilas galegas, e doutra o resto (os individuos autóctonos do Concello de Vigo, os que veñen dunha das outras seis cidades galegas e os inmigrantes externos). Tendo en conta este criterio, case a metade dos pais residentes no Concello de Vigo naceron nunha aldea ou vila de Galicia (o 43% das nais e o 46% dos pais), sendo maioría os procedentes das aldeas (cadro 1).

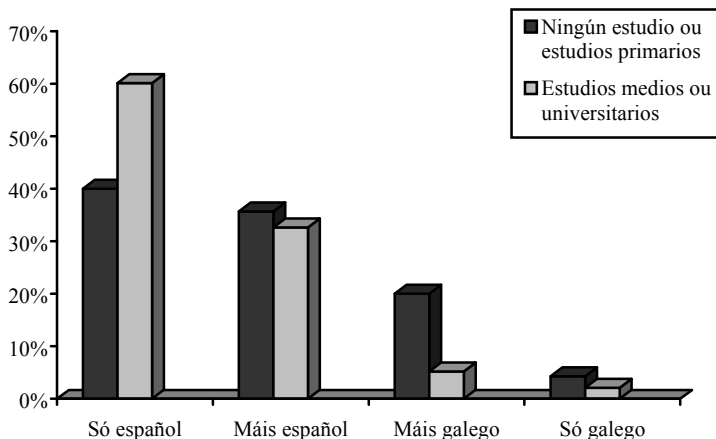
	NAIS	PAIS
Inmigrantes internos procedentes dunha aldea	25%	27%
Inmigrantes internos procedentes dunha vila	18%	19%
Inmigrantes internos procedentes dunha cidade	8%	7%
Inmigrantes externos	15%	16%
Individuos autóctonos do Concello de Vigo	34%	31%
TOTAL	100%	100%

Cadro 1: Procedencia dos inmigrantes en función do tipo de hábitat

Como era de esperar, o lugar de nacemento inflúe tanto na lingua habitual do pai como da nai ($\chi^2=168.60 / 144.29$; $p=.000$). Do mesmo modo, os estudos ($\chi^2=58.08 / 90.27$; $p=.000$) e a clase social ($\chi^2=28.74 / 30.78$; $p=.000$) dan tamén resultados significativos (compárense os gráficos 1 e 2).

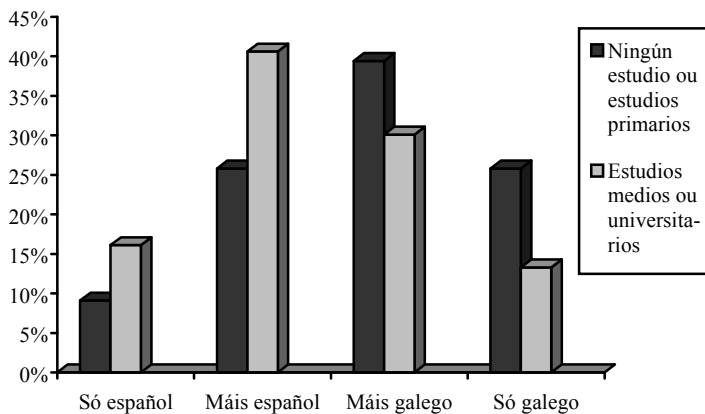
obter datos de entidades de poboación inferiores ós concellos. Nisto coincidimos con García Sanz (1996: 47), que explica: “a falta de un concepto de ruralidad depurado, elegimos otro más formal que consiste en identificar lo rural, no con el municipio, término administrativo que puede agrupar múltiples unidades demográficas, sino con la entidad singular de población, definida, según el INE como ‘cualquier área habitable del término municipal, habitada o excepcionalmente deshabitada, claramente diferenciada y que puede ser identificada sin posibilidad de confusión’”. Polo tanto, establecemos a entidade singular como criterio delimitativo do rural.

Gráfico 1

Lingua falada polos pais nativos dun hábitat urbano, segundo o nivel de estudos.

Na xeración dos pais, polo tanto, son salientables as diferencias entre os inmigrantes do rural galego e os nativos dun hábitat urbano, confirmándose a existencia deses dous grupos sociolingüísticos dos que falabamos ó principio.

Gráfico 2

Lingua falada polos pais procedentes do rural ou das vilas, segundo o nivel de estudos

En primeiro lugar, os inmigrantes procedentes dunha aldea ou vila galegas utilizan o galego moito máis có resto. Só un 9% das nais que na-

ceron nun hábitat urbano fala galego de xeito exclusivo ou maioritario, porcentaxe que ascende ó 31% no caso das oriúndas dunha vila e ó 57% naquelas que proceden dunha aldea. Tamén atopamos certas distincións no que respecta ó nivel de estudos e a clase social ($p=.000$ en ambos casos). Nos inmigrantes, o nivel de estudos distribúese en proporcións iguais: 48% sen ningún estudio ou con estudos primarios e 52% con estudos medios ou universitarios, no caso dos pais; e 51% e 49% respectivamente no que se refire ás nais. En cambio, o 76% dos pais nativos dunha cidade galega ou de fóra de Galicia conta cun nivel de estudos medio ou alto, baixando case dez puntos esta porcentaxe no xénero feminino (67%). En canto á clase social, as diferencias atopámolas entre a clase media e a mediaalta-alta, xa que nesta última categoría só se inclúe o 17% dos fillos de inmigrantes, cantidade que ascende ó 29% no caso dos que xa naceron nun hábitat urbano. En definitiva, as tres variables están relacionadas: o hábitat de procedencia, o nivel de estudos e a clase social, e as tres inflúen na lingua de uso. Os inmigrantes do rural teñen en menor medida estudos medios e universitarios e pertencen tamén en menor proporción á clase alta-mediaalta; por outra parte, son os que máis utilizan o galego como lingua habitual, total ou maioritariamente.

Por último, e como consecuencia entre outros factores do seu menor status socioeconómico, as familias inmigrantes do rural galego envían os fillos en maior medida a centros públicos¹⁰. A distribución por tipo de centro é a que amosamos no cadro 2 ($\chi^2=18.23$; $p=.000$):

	<i>PÚBLICO</i> % / N	<i>PRIVADO</i> % / N
Fillos de inmigrantes do rural	77% / 306	23% / 92
Fillos de nativos dunha cidade	61% / 157	39% / 99

Cadro 2: Tipo de centro en función da procedencia dos pais

Ademais, mentres o 86% das familias inmigrantes do rural (aldea ou vila) ten aldea, nas familias nas que os dous proxenitores naceron xa nunha cidade, esta porcentaxe redúcese ó 29% ($\chi^2=213.94$; $p=.000$). Posto que o uso do galego é maioritario no hábitat rural, o feito de ter ou non aldea resulta importante para analizar o grao de contacto que manteñen os nosos informantes co galego, o que, segundo as nosas hipóteses, influirá no seu nivel de uso desta lingua, así como nas súas actitudes cara

---

¹⁰ Cando nos referimos ás familias en conxunto e non ós pais ou nais por separado, utilizamos unha variable nova creada a partir do lugar de nacemento do pai e da nai (preguntas 53 e 56 do cuestionario), na que dividimos os nosos informantes en dous grandes grupos en función de se algún dos seus proxenitores ou os dous son inmigrantes procedentes do rural galego, isto é, dunha aldea ou vila de Galicia. Deste xeito, a porcentaxe de inmigrantes aumenta considerablemente, pois temos en conta tamén os matrimonios mixtos: no 61% dos casos un dos proxenitores procede do rural.

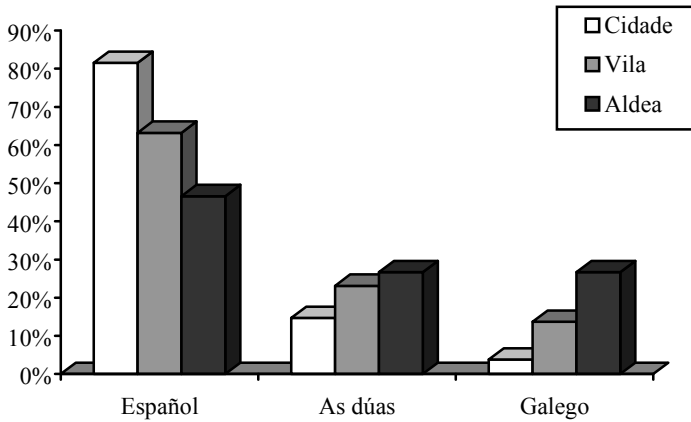

á mesma. Dedicaremos o seguinte epígrafe a comprobar os factores que determinan a lingua inicial e habitual dos nosos informantes. Tamén intentaremos pescudar as causas do mantemento do galego ou da súa substitución pola lingua maioritaria. Comprobaremos, polo tanto, hipóteses do tipo “Os fillos dos inmigrantes do rural utilizan en maior medida o galego có resto” ou “Os que manteñen un maior contacto coa aldea, conservan en maior medida o galego como lingua habitual”.

3. *¿Quen fala galego en Vigo entre a xente nova?*

Os individuos non escollemos a lingua inicial, senón que se trata dunha característica que nos vén dada. Nas comunidades bilingües, a lingua transmitida polos pais ós fillos adquire unha especial relevancia, ata o punto de que Siguán e Mackey (1986: 56) falan dunha “política lingüística da familia”. No caso que nos ocupa –os alumnos de COU do Concello de Vigo–, a variable extralingüística que determina en maior medida a lingua empregada no proceso de socialización dos fillos é o lugar de procedencia de seus pais ($\chi^2=50.31$; $p=.000$). Mentres o 41% das familias inmigrantes aprendeu ós seus fillos a falar en galego ou nas dúas linguas, esta porcentaxe redúcese ó 15% nos matrimonios nos que os dous membros naceron xa nun hábitat urbano ou fóra de Galicia. Como era de esperar, as porcentaxes máis altas de galegofalantes e bilingües iniciais atopámolos nas familias que veñen dunha aldea, ocupando as procedentes das vilas unha situación intermedia. Vémolo no gráfico 3, no que presentamos a lingua inicial dos nosos informantes segundo as súas nais inmigrasen desde unha aldea, unha vila ou ben nacesen xa nunha cidade ($\chi^2=83.64$; $p=.000$). Aínda que a influencia do hábitat é evidente, tamén hai unha porcentaxe bastante alta de nais que proceden do rural galego e, en cambio, escollen de xeito exclusivo o español para falarlles ós fillos: o 63% das que veñen dunha vila e o 46% das que naceron nunha aldea. En realidade, o que fan é adaptarse á lingua maioritaria e dominante no lugar de destino, primando así os fins pragmáticos sobre outro tipo de valores como os relacionados coa identidade ou a lealdade lingüística. Estes resultados coinciden cos obtidos por Lameiras e González, que afirman:

Posiblemente la inmigración a la ciudad antes del nacimiento de los hijos ejerza un efecto más asimilacionista al castellano al ser visto como la lengua de más estatus del grupo al que los padres quieren que sus hijos/as pertenezcan totalmente y ser por tanto un intento verdaderamente integrador con el grupo al que se inmigra, mayoritariamente castellano. (Lameiras e González, 1996: 166)

Gráfico 3

Lingua inicial do informante segundo o lugar de nacemento da nai.

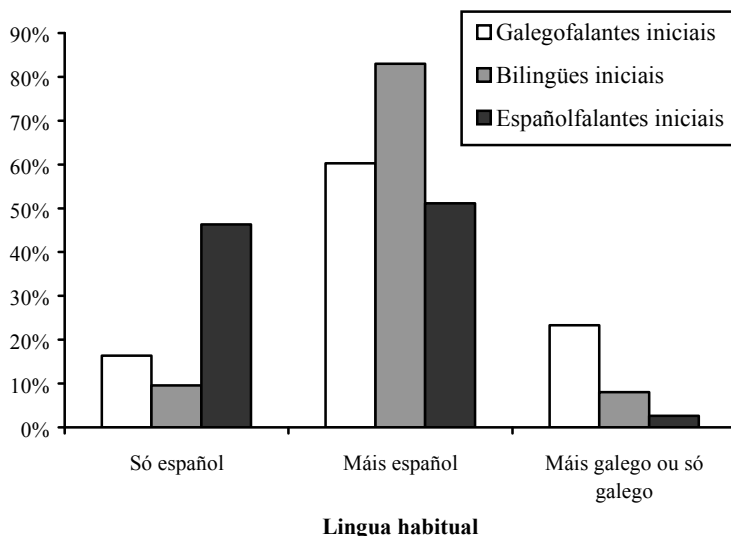
Precisamente, a emigración rural dos anos sesenta e setenta está protagonizada por “gente joven, con capacidad laboral y en edad de procrear” (García Sanz, 1996:37). De acordo con este perfil, na nosa poboación, a maioría dos fillos de inmigrantes do rural, os nosos informantes, naceu xa no lugar de destino, a cidade de Vigo. De aí a importante ruptura no proceso de transmisión interxeracional do galego que observamos nestas familias.

De tódolos xeitos, neste caso os nenos aprenden o galego no ámbito familiar en maior medida ca nas “familias urbanas”: o 36% dos españoalfalantes iniciais que pertencen a unha familia inmigrante aprende o galego antes de chegar á escola; en cambio, se os dous proxenitores naceron nun hábitat urbano, só o 17% dos fillos aprende o galego na familia ($\chi^2=19.01$; $p=.000$)¹¹. Estes datos confirman a nosa hipótese inicial, segundo a cal o desprazamento de poboación do campo ás cidades, que se inicia nos anos 50, constitúe en Galicia unha vía de entrada do galego no hábitat urbano, tradicionalmente moi castelanizado.

Pasemos agora a analizar os usos lingüísticos, influídos directamente pola lingua inicial ($\chi^2=107.80$; $p=.000$), aínda que tamén por outros factores, como o contexto que rodea ó individuo ou as súas propias actitudes (non esquezamos que a diferenza da lingua inicial, a lingua de uso si supón en certa medida unha elección persoal). De feito, a primeira

¹¹ No que respecta ó ámbito de adquisición do galego (pregunta 40), só tivemos en conta as dúas primeiras posibilidades de resposta, a familia ou a escola, xa que tódalas demais xuntas a penas acadan o 6% (computámolas polo tanto como casos perdidos). Só como dato anecdótico, o 4% (17 persoas) afirma que o aprendeu cos amigos ou cos veciños da aldea.

lingua na que se aprende a falar non semella suficiente como variable explicativa da lingua habitual, pois nos nosos informantes atopamos un nivel de desgaleguización bastante alto, como podemos comprobar no gráfico 4¹².

Gráfico 4

Lingua habitual dos informantes segundo a súa lingua inicial

En principio, o Concello de Vigo non presenta unhas circunstancias especialmente favorables para o uso do galego. A pesar de que os seus habitantes estean en contacto co galego no medio familiar (mesmo o 27% dos españolfalantes iniciais aprendeu o galego na familia), a presenza desta lingua nos demais axentes de socialización, a escola, o grupo de iguais e os medios de comunicación, é moi reducida (preguntas 41, 42 e 66 do cuestionario):

- *A escola.*

En palabras de Pereiro e Juncos (no prelo), “se a familia constitúe o axente socializador primario dentro do proceso de forxa social ó que son sometidos os novos membros da comunidade, a escola constitúe o secundario”. Pero na nosa comunidade a escola está lonxe de exercer o importante papel que lle correspondería como segundo axente de sociali-

¹² Debido ó escaso número de persoas que fala só galego (tres individuos que representan unicamente o 0,4%), tivemos que unir esta opción coa do uso maioritario desta lingua, pois do contrario non poderíamos aplicar a proba do chi-cadrado.

zación, no mantemento do galego daqueles que teñen esta lingua como inicial, e a súa transmisión como segunda lingua para os que son español-falantes iniciais (a maior parte do alumnado). De feito, o sistema educativo vixente non é o máis axeitado para acadar estes obxectivos. Ademais, as escasas medidas adoptadas “para conseguir un nivel equiparable do dominio das dúas linguas oficiais en Galicia por parte de toda a súa poboación” (D.O.G. 16/3/88), non se respectan na súa totalidade. Entre estas disposicións destacamos os seguintes artigos (a cursiva é nosa):

Art. 6°. Nos ciclos medio e superior de EXB impartirase en galego, *alomenos*, a área de Ciencias Sociais.

Art. 8°. Nos niveis de Bacharelato, COU e Formación Profesional, os alumnos recibirán o ensino en galego, *alomenos*, de dúas disciplinas.

1. Nos centros de Bacharelato e COU recibirán o ensino en galego de dúas disciplinas de entre as seguintes:

1º BUP: Matemáticas, Ciencias Naturais, Historia e Debuxo.

2º BUP: Matemáticas, Xeografía, Física e Química e Informática.

3º BUP: Filosofía, Matemáticas, Xeografía e Historia e Física e Química.

COU: Filosofía, Matemáticas, Física e Historia do Mundo Contemporáneo.

Na práctica, o 25% dos nosos informantes non recibiu ningunha materia en galego en 7º de E.X.B., e o 65% só unha ou dúas (suman en total o 90%), á parte, por suposto, de lingua e literatura galegas. No bacharelato a situación empeora, xa que o 36% dos alumnos afirma que en 2º de BUP ningún dos seus profesores utilizou o galego como lingua vehicular, a excepción do que impartía esta lingua como materia, mentres que o 57% contesta que só recibiu unha ou dúas materias en galego (suman en total o 93%)¹³. Por outra parte, supoñendo que os nosos informantes realizan os estudos de bacharelato no mesmo instituto no que assistiron a COU, atopamos importantes diferencias en función do tipo de centro ($\chi^2=39.95$; $p=.000$). Mentres nos públicos a porcentaxe dos que non recibiron ningunha materia en galego en 2º de BUP é do 28%, esta ascende ó 57% nos privados. En definitiva, en moitos centros do Concello de Vigo nin sequera se cumpren os mínimos legais establecidos.

- *O grupo de iguais.*

Na idade da maioría dos alumnos de COU, a adolescencia, o comportamento dos grupos de referencia adquire unha especial importancia, e no caso dos nosos informantes, o 86% afirma que coñece pouca ou moi pouca xente da súa idade que fale galego en Vigo.

---

¹³ Para investigar o cumprimento da lei en EXB e no Bacharelato, pedímoslles ós alumnos que intentasen recordar o número de materias que recibiran en galego nun curso de cada un destes dous períodos educativos: 7º, no caso de EXB e 2º, no Bacharelato. En consecuencia, esta información debe valorarse como meramente orientativa.

- *Os medios de comunicación.*

En palabras de Becoña, “la enorme importancia que los medios de comunicación de masas en general y la televisión en particular tienen, es la razón que hace que se hayan planteado como uno de los elementos de socialización” (1985: 16). De feito, a televisión é o medio de comunicación de masas máis influente na actualidade. De acordo con isto,

as televisións autonómicas nacen –especialmente nas nacionalidades históricas– como unha manifestación máis do desexo de autogoberno, e como *vehículo trascendental e imprescindible na normalización* da vida cultural, en xeral, e *da lingua*, en particular. (Mancero e Cabaleiro, 1993: 9)

Pero na nosa poboación, a frecuencia coa que se escolle a “TVG” é semellante á da segunda cadea estatal, quedando por detrás da “Primeira”, “Antena 3” e “Tele 5”, e só por diante de “Canal+” e “TeleVigo”. En realidade, desde a aparición das cadeas privadas, a TVG quedou en clara desvantaxe. Segundo os datos que nos ofrece Mancero (1993: 37), fronte ás 598 horas semanais de televisión en español, a TVG emite 105 horas en galego. De feito, as horas semanais de emisión da TVG son inferiores ás de tódalas televisións estatais, tendo en conta só as cadeas que emiten en aberto (Mancero, 1993: 42, gráfico 9). Polo tanto, ante a menor oferta da TVG, non resulta estraño que esta sexa a televisión que se ve con menos frecuencia, a excepción do “Canal +”, que emite a maior parte da súa programación en codificado, e “TeleVigo”, cadea recente e de poucos recursos, que, ademais, emprega como lingua propia o español e non o galego (dato significativo tamén na televisión que leva o nome da cidade).

Como conclusión, a lingua dominante e maioritaria no entorno dos alumnos de COU do Concello de Vigo é, sen lugar a dúbidas, o español, situación que pode explicar en certa medida o feito de que unha porcentaxe considerable dos que teñen o galego como lingua inicial substitúan esta lingua, a minoritaria, polo español. Pero a pesar disto, tamén sabemos que unha porcentaxe suficientemente importante de españolfalantes iniciais incorpora o galego como segunda lingua ó seu rexistro lingüístico (o 54% fala máis español ca galego). E ademais, o 23% dos galegofalantes iniciais e o 8% dos bilingües si manteñen a súa lingua, isto é, falan máis galego ca español (véxase o gráfico 4). Debemos, polo tanto, buscar outros factores, á parte da lingua inicial, para explicar o nivel de uso do galego, factores que nos axudarán a entender un pouco máis por que algúns galegofalantes abandonan a súa lingua mentres que outros a conservan, así como as causas de que algúns españolfalantes iniciais incorporen nalgunha medida o galego ó seu rexistro lingüístico e outros non.

En primeiro lugar e dado que a lingua inicial está en relación coa habitual, o esperable é que tódalas variables sociais que influán naquela o fagan tamén nesta. De feito, nas familias inmigrantes do rural só o 29% dos fillos afirma falar español de xeito exclusivo, mentres que nas familias de procedencia urbana a porcentaxe de individuos que só utiliza esta lingua acada o 46% ($\chi^2=21.76$; $p=.000$). Ademais, a gran maioría dos alumnos que falan total ou maioritariamente galego son fillos de inmigrantes (o 80%), aínda que só representan o 6% do total da mostra. En consecuencia, tamén ofrecen resultados significativos a clase social ($\chi^2=14.92$; $p=.001$) e o nivel de estudos do pai ($\chi^2=19.02$; $p=.000$) e mais da nai ($\chi^2=13.38$; $p=.001$), pero con valores máis baixos de chi-cadrado. Son os de clase social alta e mediaalta os que falan en maior medida exclusivamente español, así como os fillos de pais con estudos medios ou universitarios, como vimos que ocorría igualmente na xeración dos pais. Por outra parte, no grupo de españolfalantes iniciais resulta determinante tamén o ámbito de adquisición do galego ($\chi^2=33.62$; $p=.000$): mentres só o 25% dos que aprenderon o galego na familia fala exclusivamente español, esta porcentaxe ascende ó 55% nos que o aprenderon na escola. Non podemos esquecer que, á súa vez, o ámbito de adquisición do galego neste grupo está en función de que os pais procedan ou non da Galicia rural. Por último, o feito de que os pais inmigrantes elixan maioritariamente os institutos públicos para os seus fillos ten como consecuencia que sexan os alumnos destes centros os que usen en maior medida o galego ($\chi^2=15.81$; $p=.000$). Aínda que neste caso a influencia é máis ben mutua, pois, como acabamos de comprobar, tamén son os mestres do ensino público os que máis empregan o galego como lingua vehicular, feito que presumiblemente estimulará ós alumnos a utilizar en maior medida esta lingua. En definitiva, a presenza do galego é maior nos centros públicos ca nos privados.

Trataremos a continuación unha serie de características que non son fixas, senón que poden cambiar ó longo do tempo e incluso por desexo propio do individuo. Comezaremos coa competencia lingüística, que determina de xeito importante a lingua habitual, anque se trata de novo dunha influencia mutua: canto máis dominamos unha lingua, máis seguros nos sentimos para usala; pero o mellor xeito de acadar unha boa competencia nela é xustamente falándoa. Das catro destrezas, pasivas e activas, orais e escritas, as que máis influen na lingua de uso son as activas, sobre todo a oral activa, na que atopamos precisamente un nivel lingüístico xeral máis baixo. Precisamente, o grao de dominio que recoñecen os informantes á hora de falar galego está influído de xeito importante pola lingua inicial ($\chi^2=56.09$; $p=.000$): o 100% dos que manifestan unha competencia nula teñen o español como lingua inicial, así como o 85% dos que afirman dominala pouco. Por suposto, os que recoñecen ser máis

competentes son os galegofalantes e bilingües iniciais. Este dato pon de manifesto que o ensino, nas circunstancias actuais, non consegue transmitir ós alumnos unha alta competencia na súa segunda lingua, polo menos cando esta é a minoritaria. No cadro 3 ofrecemos os distintos valores de chi-cadrado que obtivemos no cruzamento das distintas competencias e a lingua habitual dos informantes, así como os seus correspondentes niveis de significatividade:

	Chi-cadrado	Significatividade
Dominio oral activo	126.40	p=.000
Dominio escrito activo	34.71	p=.000
Dominio escrito pasivo	25.13	p=.000
Dominio oral pasivo	12.98	p=.002

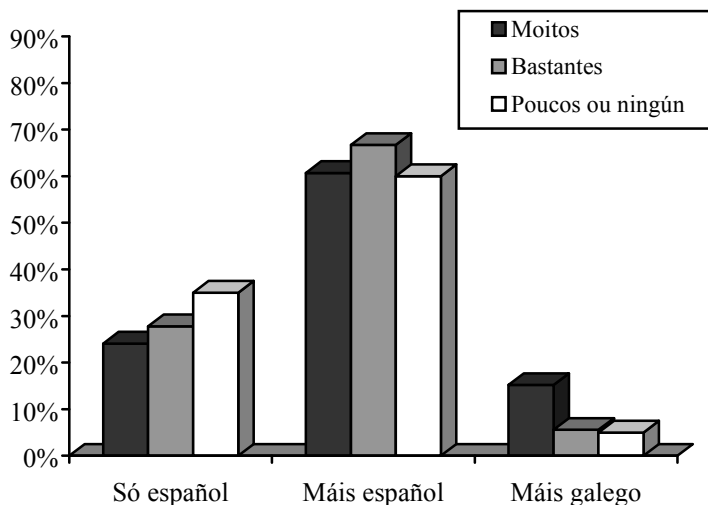
Cadro 3: Influencia das catro destrezas na lingua habitual

Pero un dos factores que dependen en maior medida da propia elección do individuo é a súa relación coa aldea e os seus habitantes, sexan familiares, amigos ou veciños. Se partimos da hipótese de que un maior contacto cunha lingua supón un maior uso da mesma, as redes sociais que os nosos informantes establezan coa xente da aldea influirán positivamente no seu grao de uso do galego, converténdose así este ámbito nun lazo de unión coa lingua propia de Galicia¹⁴. Hai que ter en conta que ó analizar as variables relacionadas coa aldea, estamos traballando cunha submostra: os informantes que dixeron ter aldea (pregunta filtro 44), e non podemos esquecer que a gran maioría, o 82%, pertence a familias de inmigrantes procedentes do rural, as que en maior medida transmiten o galego ós seus fillos. Polo tanto, estas variables axudarannos a aclarar algunhas das causas do mantemento ou substitución do galego como lingua habitual.

En primeiro lugar, a frecuencia coa que os individuos van á súa aldea introduce xa diferenzas significativas ($\chi^2=8.41$; $p=.015$): o 89% dos que falan total ou maioritariamente galego vai á aldea a miúdo.

---

¹⁴ O concepto de rede social ten a súa orixe na investigación antropolóxica dos anos 60 e 70. A primeira en introducilo na sociolingüística foi L. Milroy, que o define do seguinte xeito: “An individual’s social network is quite simply the sum of relationships which he or she has contracted with others” (1994: 3986). Este concepto “offers a set of procedures for looking at the vague but important notion of ‘integration into the community’”, e ademais “has provided a starting point for the construction of a quantitative measure of community integration (...) which is capable of statistical treatment” (Milroy e Margrain, 1980: 47 e 65).

Gráfico 5

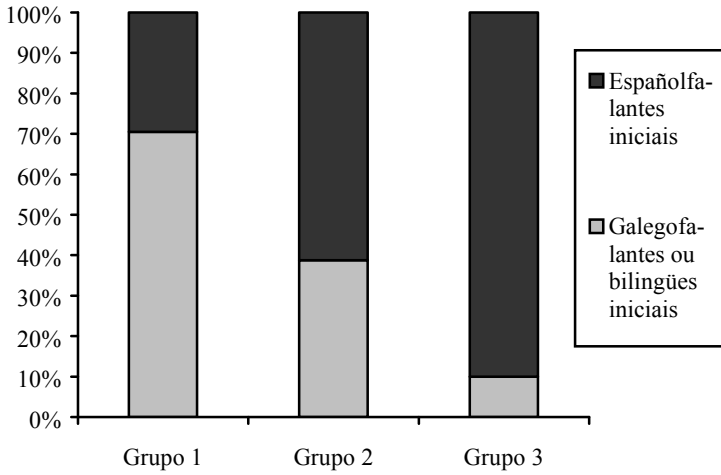
Lingua habitual segundo os amigos na aldea

Sen embargo, máis determinante resulta a cantidade de xente que coñecen na aldea ($\chi^2=12.83$; $p=.002$), así como os amigos que teñen alí ($\chi^2=13.98$; $p=.007$); aínda que estas variables dependen á súa vez da frecuencia coa que visitan a aldea. Dos vigueses que estudian COU e van á aldea con bastante frecuencia, o 66% afirma que ten alí moitos ou bastantes amigos, porcentaxe que descende ó 34% nos que acoden á súa aldea en menos ocasións ($\chi^2=32.31$; $p=.000$). Á súa vez, o 15% dos que teñen moitos amigos na aldea fala total ou maioritariamente galego, fronte ó 5% dos que teñen poucos ou ningún amigo (gráfico 5).

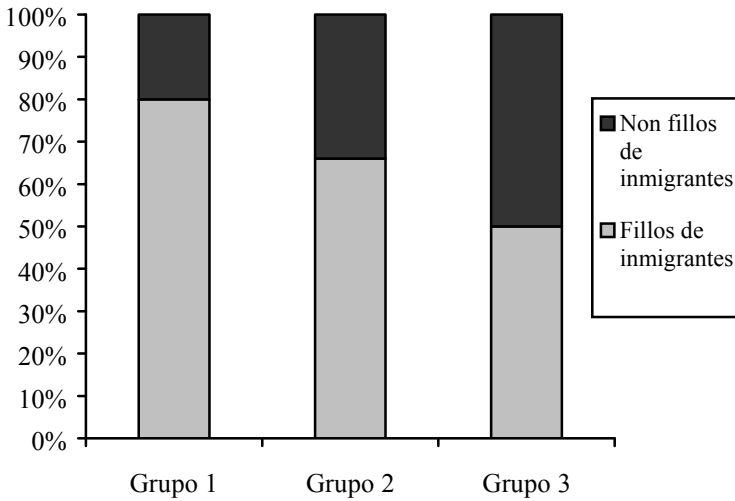
Nos seguintes gráficos presentamos, a modo de resumo, as características máis salientables do perfil sociolingüístico de cada un dos tres grupos que establecemos en función da lingua de uso:

- **Grupo nº 1** → Bilingües co galego como lingua dominante → 6% do total.
- **Grupo nº 2** → Bilingües co español como lingua dominante → 58% do total.
- **Grupo nº 3** → Monolingües en español → 36% do total.

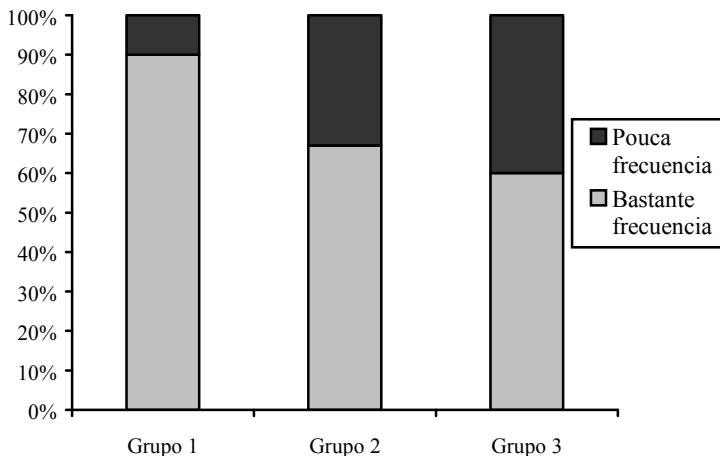

Gráfico 6
Lingua inicial

Gráfico 7
Familia inmigrante do rural ou non

Gráfico 8
Frecuencia coa que van á aldea

Neste último gráfico, o nº 8, só incluimos os que teñen aldea, polo que presentan xa unhas características determinadas, como ser maioritariamente fillos de inmigrantes, con todo o que isto implica.

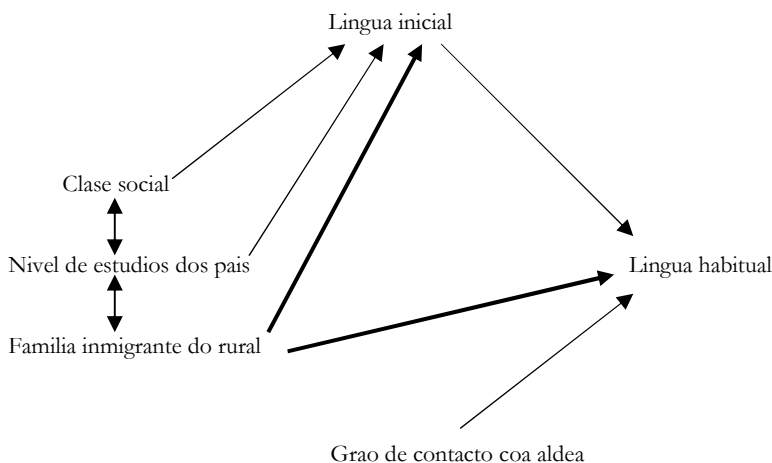
En definitiva, o Concello de Vigo, onde se emptra a área metropolitana máis industrializada da Comunidade Autónoma, non ofrece ós seus habitantes moitas oportunidades de falar o galego. Como afirman Appel e Muysken,

probablemente la distribución geográfica en sí misma no es el factor causante del mantenimiento y la sustitución lingüística, sino los modelos de comunicación en relación a ella y la ausencia o presencia de una continua presión social por usar la lengua de prestigio. (Appel e Muysken, 1996: 57)

Vigo é unha cidade castelanizada xa desde hai anos, ata o punto de que a presenza do galego nos vigueses autóctonos é escasa mesmo nas clases sociais baixas. Paradoxalmente, a principal causa deste rápido proceso castelanizante —a industrialización e o que esta implica, a urbanización, a modernidade, o cosmopolitismo e o español—, é ó mesmo tempo unha das escasas vías de entrada da lingua galega en Vigo: os inmigrantes que veñen do rural en busca de traballo e mellores oportunidades económicas e que traen o galego con eles. Isto provoca que o grupo galegofalante de Vigo estea constituído principalmente pola poboación inmigrante e os seus fillos. Polo tanto, presenta aproximadamente as características sociais e económicas propias dos inmigrantes, de xeito que a inmensa maioría

pertence á clase social media (moi poucos á alta-mediaalta) e só a metade ten un nivel de estudos medio ou alto. En consecuencia, non é o grupo dominante socioloxicamente, o que provoca, polo menos ata o momento, unha gran asimilación por parte do español. A situación desemboca no feito de que hoxe resultaría difícil falar dun galego propio de Vigo. Como denuncia Dubert (1995: 98-99), en Galicia as cidades están deixando de desempeñar o papel de creación dun “modelo de lingua galega de prestixio (galego urbano)”, pois nas cidades fálase español. Ademais, tanto polas características socioeconómicas do grupo galegofalante, como pola función á que se ve restrinxido o galego, o esperable é que esta lingua sexa a menos prestixiada. O galego queda agochado no ámbito familiar tal e como sinalaba Ruiz Fuentes xa no 1977. Neste contexto, o grao de contacto dos inmigrantes e mailos fillos coa aldea –o seu lugar de orixe–, convértese nun factor especialmente importante para o mantemento do galego. No seguinte esquema recolleemos os principais factores que inflúen na lingua de uso nunha cidade como Vigo.

Modelo explicativo da lingua habitual¹⁵

4. Lingua e identidade: ¿Dúas linguas distintas e dúas identidades diferenciadas?

Co fin de valorar a vitalidade dunha lingua, Giles, Bourhis e Taylor (1977) propoñen ter en conta a combinación de tres tipos de fac-

¹⁵ As frechas máis grosas indican un maior grao de influencia.

tores: status, peso demográfico e apoio institucional. Nas súas propias palabras:

The structural variables most likely to influence the vitality of ethnolinguistic groups may be organized under three main headings: the Status, Demographic and Institutional Support factors. (...) It is our contention that these three types of structural variables interact to provide the context for understanding the vitality of ethnolinguistic groups. (Giles, Bourhis e Taylor, 1977: 309)

Sen embargo, eles mesmos aclaran con respecto a este modelo: “It is also important to point out that our discussion of vitality factors has been in more or less objective terms” (Giles, Bourhis e Taylor, 1977: 317), a pesar de que resultan tamén de gran importancia factores máis subxectivos, como a identidade, a lealdade lingüística ou as actitudes. De feito, á hora de construír o marco teórico, estes autores integran, xunto ó seu modelo, a teoría das relacións intergrupais de Tajfel e a teoría da acomodación da fala de Giles, que fan referencia á identidade social e ás motivacións do comportamento lingüístico dos individuos respectivamente. Nesta liña, a maior parte dos autores sinalan como fundamentais a identidade, as actitudes e o comportamento dos grupos lingüísticos implicados nunha situación bilingüe (por exemplo, Siguán e Mackey, 1986: 54-55 ou Appel e Muysken, 1996: 60-65). O seu estudio constitúe o único xeito de comprender en profundidade o proceso de substitución lingüística. Xa Weinrich en 1953 afirmaba: “muchas linguas que estaban cayendo en desuso han recibido nuevas fuerzas vitales por medio del renacimiento de la lealtad lingüística de sus hablantes” (1974: 227). Ademais, se a identidade se asocia a unha lingua concreta, influirá á súa vez nas actitudes cara a esta lingua. Segundo Appel e Muysken (1996: 30), “si hay una relación intensa entre lengua e identidad, esta relación debería manifestarse en las actitudes de los individuos hacia esas linguas y sus usuarios”. Neste epígrafe ocuparémonos, polo tanto, de estudar estoutro tipo de factores.

Imos analizar a pregunta nº 9, na que se pedía ós informantes que escollesen entre tres posibilidades: aparecer no D.N.I. como galegos, españois ou europeos¹⁶. Este tipo de preguntas utilízase normalmente para contrastar grupos xa establecidos en función do seu lugar de orixe (inmigrantes ou descendentes de inmigrantes nun país estranxeiro), ou mesmo da súa raza. Isto é, grupos suficientemente diferentes entre si e denominados por este motivo “grupos étnicos”, como por exemplo os hispanos ou afroamericanos residentes en EE. UU. Se estes grupos posúen ade-

---

¹⁶ Trátase dunha pregunta directa, pero a esta altura do cuestionario o entrevistado descoñece aínda o tema do mesmo, co cal intentamos reducir o posible sesgo provocado pola desexabilidade social, así como polo contaxio das cuestións relativas ás actitudes lingüísticas. Con este fin situámola inmediatamente despois do 1º bloque, referido á información social do individuo, información habitual, por outra parte, na maioría das enquisas.

mais unha lingua propia recibirán o nome de “grupos etnolingüísticos” (Appel e Muysken, 1996: 24). Pero no noso caso partimos dunha orixe común: a gran maioría da poboación residente en Galicia é galega e descendente de pais galegos, polo que resultaría difícil falar de dous grupos étnicos separados. En cambio, o que si temos son dúas linguas distintas, que ademais se distribúen social e espacialmente de xeito diferente. Polo tanto, a cuestión radica en descubrir se existen dúas identidades separadas en función da lingua e destes outros factores socioeconómicos e espaciais asociados a ela historicamente. De feito, como afirma Romay

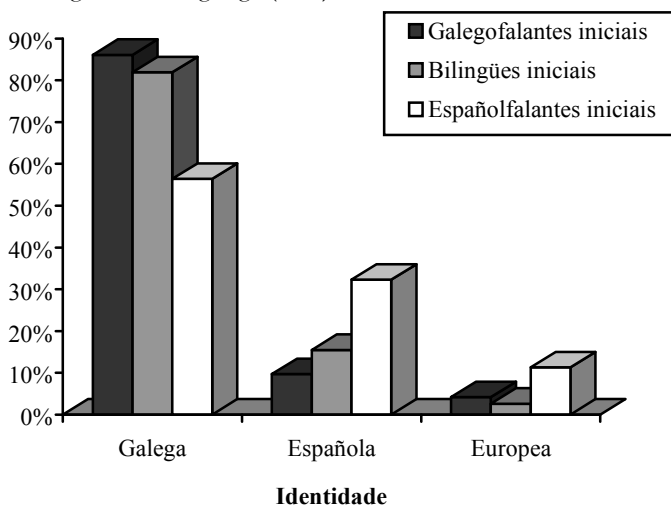
El papel de la lengua adquiere una relevancia muy especial en las relaciones interpersonales dentro de las comunidades bilingües, precisamente por su carácter vehicular de la identidad y como elemento configurador y muchas veces reivindicador de una identidad nacional. (Romay, 1994: 802)

Pretendemos descubrir, en definitiva, se a existencia na nosa comunidade de dúas linguas e, consecuentemente, de dous grupos lingüísticos leva asociada a formación de dúas identidades¹⁷. Para estudar esta posible distinción entre identidades, recorreremos ó concepto de “eticidade” de Fishman, que nos pode ser útil a nivel conceptual, a pesar de que, como xa dixemos, partimos da existencia en Galicia dun único grupo étnico. Segundo este autor, o principal compoñente da etnicidade, “paterinity”, é unha herdanza dos pais que “is a reflection of the need for and the search for felt historical depth (‘roots’) which both individuals and ethnic collectivities often reveal” (1977: 18). Na nosa comunidade, a maior parte dos informantes buscan as súas raíces na identidade galega antes ca na española ou europea: o 64% séntese en primeiro lugar galego. Esta porcentaxe ascende lixeiramente nos individuos que forman parte dunha familia inmigrante do rural ($\chi^2=6.50$; $p=.039$), de xeito que atopamos dez puntos de diferenza cos pertencentes a unha familia urbana. Un

---

¹⁷ O feito de que distingamos dous grupos lingüísticos non implica necesariamente a existencia de dúas comunidades lingüísticas separadas. Gumperz define así o concepto de comunidade lingüística: “any human aggregate characterized by regular and frequent interaction by means of a shared body of verbal signs and set off from similar aggregates by significant differences in language usage” (Gumperz, 1972: 219). Como explica Wardhaugh (1992: 144), “non só deben os membros da comunidade lingüística compartir unha serie de regras gramaticais, senón que deben darse ademais relacións regulares entre o uso lingüístico e a estrutura social, é dicir, debe haber normas que poidan variar segundo os diferentes subgrupos e contextos sociais”. Así, Gumperz acaba dando prioridade ó feito de compartir pautas de interacción social, de xeito que unha comunidade lingüística pode estar formada por un grupo social monolingüe ou plurilingüe, coa única condición de que os subgrupos que a constituían, falen ou non a mesma lingua ou variedade lingüística, estean relacionados por unha serie de normas sociais compartidas. Neste sentido, nós consideramos o Concello de Vigo como unha única comunidade lingüística na que atopamos dous subgrupos en función de que os seus individuos falen maioritariamente galego ou español.

dos principais factores que separa estes dous tipos de familia é precisamente a presenza do galego. De feito, a influencia da lingua inicial no sentimento de galeguidade ofrece valores de chi-cadrado máis altos cós de calquera outra variable de tipo social: $\chi^2=43.18$; $p=.000$. Como indica o gráfico 9, as diferencias entre os tres grupos son bastante importantes, sobre todo entre os galegofalantes e bilingües iniciais, por unha banda, e os españoalfalantes iniciais pola outra. Aínda que nestes últimos a opción maioritaria segue sendo a galega (56%).

Gráfico 9
Identidade segundo a lingua inicial

Mesmo no grupo dos españoalfalantes iniciais, o ámbito de adquisición do galego introduce diferencias relevantes ($\chi^2=10.39$; $p=.001$): mentres o 48% dos que aprenderon o galego na escola prefire o xentilicio de español ou europeo, esta porcentaxe redúcese ó 30% nos que estiveron xa en contacto co galego a través da familia, antes da escolarización.

En palabras de Appel e Muysken (1996: 29), “podemos afirmar que no existe relación necesaria y categórica entre lingua y etnicidad”, posto que “hay muchos ejemplos de grupos étnicos con linguas diferentes, pero también muchos casos de grupos étnicos diferentes con una lingua común”. Sen embargo, no que respecta á nosa comunidade, atopamos máis ben a situación inversa. Temos un único grupo étnico inicial que, debido á súa separación histórica en dous grupos lingüísticos, deu orixe a dúas identidades, establecidas por contraste: nun extremo a galega, relacionada coa lingua propia, e no outro a española, que remite á lingua

estatal, a imposta e dominante socioloxicamente durante séculos. A teoría de Tajfel sobre a identidade social sostén:

Social identity, however, only acquires meaning by comparison with other groups, and it is suggested that individuals have a desire to belong to groups which give them satisfaction and pride through membership. (Giles, Bourhis e Taylor, 1977: 319)

O feito de que se lle dea tanta importancia en Galicia á lingua como símbolo de identidade pode ser consecuencia precisamente da orixe étnica común, que provoca que sexa difícil atopar outros trazos físicos ou de temperamento que opoñan ós galegos que aceptan en maior medida a fusión co estado español, dos que a rexeitan e reivindicando unha identidade propia, correlativa da existencia dunha lingua propia. Por este motivo, ó diferenciar a identidade galega da española, establécese como parte central da dimensión de “paternidade” que os fillos herden de seus pais a lingua galega. Pero, se a relación entre lingua inicial e identidade non ofrece lugar a dúbidas, menos aínda no que se refire á lingua habitual: $\chi^2=60.52$; $p=.000$. Esta formaría parte da segunda dimensión do concepto de “etnicidade” –o “patrimonio”–, definida así por Fishman:

is related to questions of how ethnic collectivities behave and to what their members do in order to express their membership. (...) The patrimony dimension is suffused with moral implications, with judgements of good and bad, with specifications (stereotyped ‘markednesses’) in terms of which one is evaluated and in terms of which one evaluates others vis-à-vis the fulfilment of own-group membership requirements. (Fishman, 1977: 20-21)

Neste sentido, o feito de que a identidade galega se relacione en maior medida coa lingua habitual que coa inicial indica que o maior requirimento para ser considerado antes galego ca español é falar a lingua propia de Galicia. A dimensión de patrimonio é moi importante porque, fronte á primeira, permite unha certa mobilidade. En palabras de Giles, Bourhis e Taylor:

One has no choice over one’s ethnicity in terms of heritage, but one can exert more control over which language variety one can learn or use in addition to one’s mother tongue. In this sense then, acquired characteristics (patrimony in Fishman’s terms) of one’s identity would be attributed by others as truer expressions of an individual’s ethnicity than those characteristics ascribed by virtue of birth. (Giles, Bourhis e Taylor, 1977: 326)

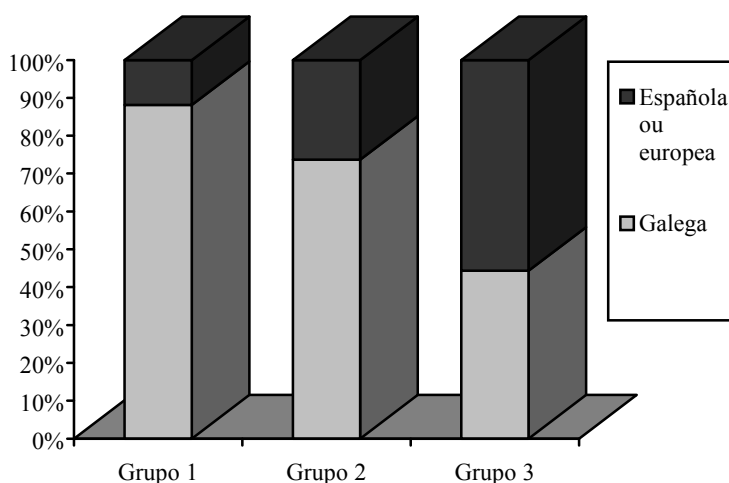
Deste xeito, o desexo de reivindicar a identidade galega pode ser unha das causas que conduza ós españolfalantes iniciais a incorporar nalgunha medida o galego no seu rexistro lingüístico. De feito, no grupo dos español-

falantes iniciais, o 69% dos que manifestan sentirse antes galegos ca españois ou europeos incorpora o galego ós seus usos lingüísticos, porcentaxe que descende ó 37% no caso dos que se consideran antes españois ou europeos. De acordo con isto, se comparamos a relación da identidade co ámbito de adquisición do galego, a lingua inicial, e a lingua habitual, o cruzamento que dá un valor máis alto de chi-cadrado é o último:

	Chi-cadrado	Significatividade
Lingua inicial	43,18	p=.000
Ámbito de adquisición do galego	32,45	p=.000
Lingua habitual	60,52	p=.000

Cadro 4: Relación entre a identidade e distintas variables lingüísticas

No seguinte gráfico (n° 10) amosamos cómo se reparten as dúas identidades nos tres grupos lingüísticos que establecemos en función da lingua de uso¹⁸.

Gráfico 10
Identidade

¹⁸ Debido á escasa porcentaxe dos que prefiren o xentilicio de europeos (o 9%), incluímoslos xunto cos que se identifican como españois. Recordemos que o grupo n° 1 é o dos bilingües co galego como lingua dominante; o grupo n° 2 o dos bilingües, co español como lingua dominante; e o grupo n° 3 o dos monolingües en español.

4. Conclusións

No que respecta á situación sociolingüística de Vigo e, por extensión, dos demais centros urbanos da Galicia costeira occidental (Ferrol e A Coruña), as súas peculiares características xeográficas, demográficas e socioeconómicas fan destes concellos espazos singularizados no conxunto de Galicia, que esixen, polo tanto, un estudio á parte.

Ó longo deste artigo tivemos oportunidade de comprobar como, de acordo coas nosas hipóteses iniciais, os inmigrantes que chegan a Vigo en busca de mellores oportunidades económicas, procedentes de zonas de Galicia menos desenvolvidas, especialmente da Galicia rural oriental, constitúen unha importante vía de entrada do galego. Sen embargo, na maior parte dos casos esta lingua acaba sendo anulada ou *ocultada* pola lingua maioritaria e dominante da cidade de destino: o español. Este fenómeno foi denunciado xa en 1977 por Ruiz Fuentes e Pérez Vilariño e continúa hoxe, 23 anos despois e cando pasaron xa 17 anos desde que se aprobou a denominada “Lei de Normalización Lingüística”. A ruptura no proceso de transmisión interxeracional do galego e mais o alto grao de substitución lingüística dos nosos informantes desembocan no feito de que só o 0,4% fale exclusivamente galego. Pero isto non sería preocupante de non ser porque o bilingüismo que atopamos ten na maioría dos casos o español como lingua dominante. Así, podemos distinguir tres grupos lingüísticos, que presentamos ordenados segundo o seu peso demográfico:

- Bilingües co español como lingua dominante
- Monolingües en español
- Bilingües co galego como lingua dominante

Á hora de buscar os trazos que caracterizan o perfil sociolingüístico destes tres grupos, temos que recorrer necesariamente á orixe dos nosos informantes, ou, mellor dito, de seus pais. Son os fillos dos inmigrantes procedentes do rural os que en maior medida teñen o galego como lingua inicial e, polo tanto, os que máis utilizan esta lingua e maior nivel de competencia presentan nela.

Outra variable de gran importancia para o estudio do mantemento ou substitución lingüística do galego é a identidade galega (sentirse antes galego ca español), xa que na nosa comunidade a lingua constitúe, sen lugar a dúbidas, o símbolo que mellor a representa. Neste sentido, resulta especialmente interesante o feito de que a identidade aparece máis estreitamente unida á lingua habitual que á inicial (dimensións de patrimonio e paternidade de Fishman). Isto implica que os nosos informantes lle dan máis importancia á lingua escollida polo individuo que á lingua que este herda de seus pais. Este punto convén telo en conta na elaboración de futuros proxectos de planificación lingüística, pois pode converterse nun motivo a través do cal os españolfalantes sinton o desexo de aumentar o

uso do galego, como medio de reivindicar a súa identidade galega fronte á española.

En todo caso, este tipo de cuestións, fundamentais para comprender en profundidade o proceso de substitución dunha lingua, haberá que completalas con outros estudos, principalmente de corte cualitativo.

En definitiva, aínda queda un longo camiño por percorrer na extensión de uso do galego, por suposto co obxectivo de que esta lingua vaia adquirindo unha maior presenza en cidades tan castelanizadas como Vigo.

Referencias bibliográficas

- Appel, R. e Muysken, P. (1996 [1987]), *Bilingüismo y contacto de lenguas* (traducción de Lorenzo Suárez, A. M. e Bouzada Fernández, C. I.), Barcelona, Ariel.
- Becoña Iglesias, E. (1985), *Actitudes Políticas y Conservadurismo en Universitarios*, Santiago de Compostela, Grial.
- Bortoni-Ricardo, S. M. (1985), *The urbanization of rural dialect speakers. A sociolinguistic study in Brazil*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Dubert García, F. (1995), “Algúns fenómenos morfolóxicos do galego de Santiago”, *Cadernos de Lingua* 11, 71-101.
- Fernández Rodríguez, M. (1993), “La lengua materna en los espacios urbanos gallegos”, *PLURILINGUISMES. Sociolinguistique Galicienne* 6, CERPL, 27-53.
- Fishman, J. A. (1977), “Language and Ethnicity”, en GILES, H., *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*, London, Academic Press, 15-57.
- (1979 [1972]), *Sociología del lenguaje* (traducción de Sarmiento, R. e Moreno, J. C.), Madrid, Cátedra.
- García Sanz, B. (1996), *La sociedad rural ante el siglo XXI*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación.
- Giles, H., Bourhis, R. Y. e Taylor, D. M. (1977), “Towards a Theory of Language in Ethnic Group Relations”, en GILES, H., *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*, London, Academic Press, 307-348.
- Gumperz, J. (1972), “The Speech Community”, en PAOLO GIGLIOLI, P., *Language and social context*, Victoria, Penguin Books, 219-231.
- Hernández Borge, J. (1974), *Dinamismo y estructura de la población en la provincia de Pontevedra (1900-1970)*, Santiago de Compostela, Universidad.
- (1990), *Tres millóns de galegos*, Santiago de Compostela, Universidade.

- I. G. E. (1997), *Padrón municipal de habitantes e estatística de poboación 1996 (avance de resultados)*, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia.
- Lameiras Fernández, M. e González Lorenzo, M. (1996), “Los usos lingüísticos en la Comunidad Gallega”, *Revista galega de psicopedagogía* 13 (Vol. 9), 161-178.
- Maneiro Vila, A. e Cabaleiro Durán, A. (1993), *A TVG. Unha institución pública imprescindible en Galicia*, Colec. Comunicación 6, Santiago, Lea.
- Maneiro Vila, A. (1993), *A influencia da TVG na promoción do galego*, Colec. Comunicación 8, Santiago, Lea.
- Mariño Paz, R. (1998), *Historia da lingua galega*, Santiago de Compostela, Sotelo Blanco.
- Mella Márquez, X. M. (1994), *Plan estratégico de Vigo y su Área de Influencia*, Vigo, Consorcio de la Zona Franca.
- Milroy, L. e Margrain, S. (1980), “Vernacular language loyalty and social network”, *Language in Society* 9, 43-70.
- Milroy, L. (1994), “Social Networks”, en ASHER, R. E. (ed.), *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, vol. 7, 3986-3990.
- Nordberg, B. (1994), *The sociolinguistics of Urbanization: The case of the Nordic countries*, Berlin-New York, Walter de Gruyter.
- Pereiro, A. X. e Juncos, O. (no prelo), “Determinantes actitudinais no uso da lingua”, *Actas do I Congreso Internacional “A Lingua Galega: Historia e Actualidade”*, Santiago de Compostela, Instituto da Lingua Galega.
- Precedo Ledo, A. (1989), *Vigo. Área Metropolitana*, Vigo, Caixa Galicia.
- Romay, J. (1994), “Lengua, bilingüismo e identidade desde una perspectiva psicosocial”, en MORALES, J. F. (coord.), *Psicología social*, Madrid, McGraw-Hill, 801-814.
- Ruiz Fuentes, R. e Pérez Vilariño, J. (1977), *Vivir en Galicia*, Madrid, Felmar.
- Seminario de Sociolingüística (1995), *Usos lingüísticos en Galicia*, A Coruña, Real Academia Galega.
- Siguán, M. e Mackey, W. F. (1986), *Educación y bilingüismo*, Madrid, Santillana/Unesco.
- Souto González, X. M. (1990), *Vigo. Cen anos de historia urbana (1880-1980)*, Vigo, Xerais.
- Tandefelt, M. (1994), “Urbanization and Language Shift”, en NORDBERG, B., *The sociolinguistics of Urbanization: The case of the Nordic countries*, Berlin-New York, Walter de Gruyter.
- Torres Luna, M. P. e Pazo Labrador, A. (1994), *Parroquias y arciprestazgos de Galicia*, Santiago de Compostela, Universidade.

- Wardhaugh, R. (1992 [1986]), *Introducción á sociolingüística* (traducción de Cal Varela, M.), Santiago de Compostela, Universidade de Santiago.
- Weinrich, U. (1974 [1953]), *Lenguas en contacto*, Venezuela, Universidad Central.

APÉNDICE

2. **Sexo** Home ..... 1 3. **Idade** anos
Muller 2

4. **Lugar de nacemento:** Lugar ..... Concello .....
Provincia ..... País .....

5. **Lugar de residencia:** Rúa .....
Barrio .....
Concello .....

6. **¿Canto tempo levas vivindo en Vigo?** 1..... Sempre
2 ..... anos

8. **¿A que clase social dirías que pertence a túa familia?**

- Baixa 1
- Mediabaixa 2
- Media 3
- Mediaalta 4
- Alta 5
- NS / NC 9

9. **Se tiveses a posibilidade de escoller, gustaríache aparecer no D.N.I. como cidadán de:**

- Galicia 1
- España 2
- Europa 3
- Outro 4
- NS / NC 9

39. **¿Cal é a túa lingua inicial (a primeira que aprendiches na familia) ?**

- Galego 1
- Español 2
- As dúas 3
- Outras 4

40. **¿Como aprendiches a falar o galego? ¿E o español?**

GAL.   ESP.

- Familia ..... 1..... 1
- Escola ..... 2..... 2
- Amigos de Vigo ..... 3..... 3
- Amigos da aldea ..... 4..... 4

- Veciños de Vigo ..... 5..... 5
- Veciños da aldea ..... 6..... 6
- Outros ..... 7..... 7
- N. P. .... 9..... 9

41. ¿Canta xente da túa idade que fale galego coñeces en Vigo?

- Moitos 1
- Bastantes 2
- Poucos 3
- Moi poucos 4
- Ninguén 5
- NS / NC 9

42. ¿Cantas materias, á parte de lingua e literatura galegas, recibiches en galego nos seguintes cursos?

NS/NC

- 4º de E.X.B. ....
- 7º de E.X.B./ 1º de ESO .. .
- 2º de B.U.P./ 4º de ESO ... ...

43. ¿Que lingua falas habitualmente?

- Só galego 1
- Máis galego ca español 2
- Máis español ca galego 3
- Só español 4

44. ¿Tes aldea?

- SI 1
- NON..... 2

Só se tes aldea (do contrario pasar á pregunta nº52):

45. ¿Cal é a túa aldea? .....

46. ¿Con canta frecuencia vas á aldea?

- Case tódalas fins de semana 1
- Só nas vacacións 2
- Un mes ó ano 3
- Uns poucos días ó ano 4
- Outras 5
- Nunca 6

49. ¿Canta xente da túa idade que fale galego coñeces na túa aldea?

- Moita 1
- Bastante 2
- Pouca 3

- Moi pouca 4
- Ningunha 5
- NS / NC 9

50. ¿Cantos amigos tes na túa aldea?

- Moitos 1
- Bastantes 2
- Poucos 3
- Ningún 4
- NS/NC.....

52. ¿Cal é o teu dominio do galego? (Pregúntase pola capacidade e non polo uso)

	Moito	Bastante	Pouco	Nada	NS/NC
Entender					
Falar					
Ler					
Escribir					

Agora vouche facer unha serie de preguntas sobre teus pais:

53. ¿Onde naceu teu pai? Lugar ..... Concello .....
 Provincia ..... País .....

56. ¿Onde naceu túa nai? Lugar ..... Concello .....
 Provincia ..... País .....

59. ¿Que nivel de estudos ten teu pai? ¿E túa nai?

	PAI	NAI
• Menos de estudos primarios, non sabe ler 1	1	1
• Menos de estudos primarios, sabe ler 2	2	2
• Estudos primarios completos 3	3	3
• Formación Profesional 4	4	4
• Bacharelato 5	5	5
• Carrreira de grao medio 6	6	6
• Carrreira de grao superior 7	7	7
• Outros estudos 8	8	8
• NS / NC 9	9	9

61. ¿Que lingua falan teu pai?, ¿e túa nai?

	PAI	NAI
Só galego 1	1	1
Máis galego ca español 2	2	2
Máis español ca galego 3	3	3
Só español 4	4	4

66. Na túa casa, ¿que canais de televisión se ven con máis frecuencia?

	Moito	Bastante	Pouco	Nada	NS / NC
La Primera					
La Dos					
Antena 3					
Tele 5					
TVG					
Canal +					
TeleVigo					